
АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПАЗАРА ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ И МЕРКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА УСЛУГА

Нина Гергова
ninagergova@vtu.bg

*Висше транспортно училище „Тодор Каблешков“
Катедра „Икономика и счетоводство в транспорта“
София, ул. „Гео Милев“ № 158
БЪЛГАРИЯ*

Ключови думи: *висше образование, образователен пазар, образователен услуга, качество, университети*

Резюме: *Българското висше образование днес се изправя пред някои по-значими предизвикателства, свързани със създаване на европейски и световен пазар на образователните услуги, в който да се масовизира висшето образование.*

Политиката на Европейския съюз в частност на България в областта на висшето образование има следните приоритетни направления: повишаване качеството и ефективността на образованието и обучението; възприемане на подхода за учене през целия живот; насърчаване на творчеството и иновациите на образование и обучение.

В настоящата статия се прави характеристика на състоянието на образователния пазар в България в условията на конкуренция, непрекъснато растящи очаквания на пазара на труда, демографска криза, ранно напускане на училище, деформирана структура по области на образованието, необходимост от балансиране на субсидирания прием на студенти, недостатъчно финансиране и т.н. Изследвана и анализирана по генерални показатели е системата на висшето образование в България за периода 2012-2017 г.

Представени са механизмите на държавно регулиране на висшето образование, чрез които се определя финансирането на висшите училища през последните години. Оценено е състоянието ѝ по различни индикатори, отчетени са негативните фактори в образователния пазар, възможностите за повишаване качеството на подготовка на студентите и са очертани тенденциите в развитието на висшите училища. Акцентира се върху финансовите механизми чрез които държавата осъществява своята политика свързана с качеството във висшите училища.

ВЪВЕДЕНИЕ

Глобализацията на икономиката, европейската интеграция и новите пазарни условия са определящи фактори за развитието на образователния пазар в международен, регионален и национален аспект.

Българското висше образование днес се изправя пред някои по-значими предизвикателства, свързани със създаване на европейски и световен пазар на образователните услуги, в който да се масовизира висшето образование.

Политиката на Европейския съюз (ЕС) в частност на България в областта на висшето образование има следните приоритетни направления: повишаване качеството и ефективността на образованието и обучението; възприемане на подхода за учене през целия живот; насърчаване на творчеството и иновациите на образование и обучение.

Изискванията на ЕС за хармонизация и колинеарност на подходите и практиката с другите европейски страни, очакванията на пазара на труда, демографският срив, конкуренцията в областта на висшето образование, наложиха прилагане на пазарния механизъм в образованието.

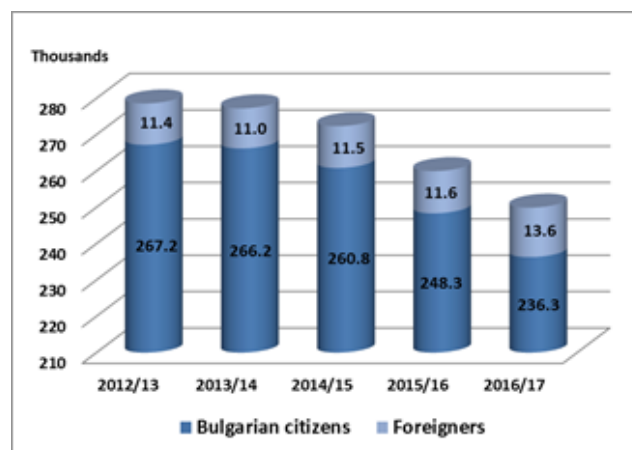
През последните години в сферата на висшето образование се очертаха няколко основни проблема, свързани с демографската криза, ранното напускане на училище, деформираната структура по области на образованието, необходимост от балансиране на субсидирания прием на студенти и недостатъчното финансиране от държавата, което се отразява на снижаването на качеството на обучение във висшите училища.

Всичко това намира отражение, както върху образователния пазар, така и върху трудовия пазар в България.

СЪСТОЯНИЕ НА ПАЗАРА ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

1. Анализът по данни от Националния статистически институт и Eurostat

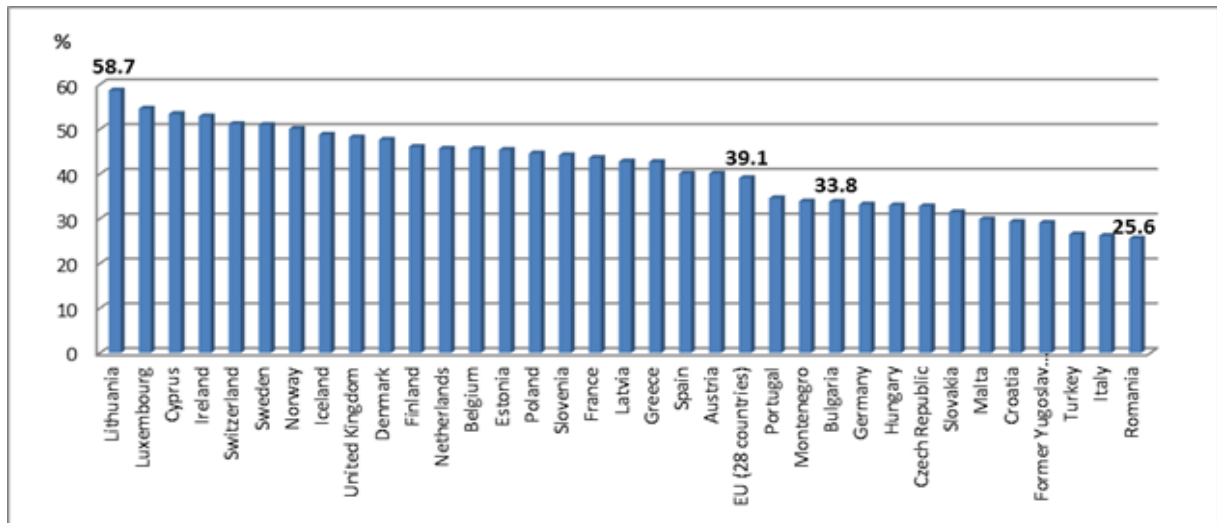
През учебната 2016/2017 година на образователния пазар в България подготвящ специалисти с висше образование се обучават 3.3% от населението на страната. За този период обучаемите в 51 акредитирани висши училища възлизат на 249 937, като чуждестранните студенти са едва 13673.

Фиг. 1. Български и чуждестранни студенти

В резултат на направените изследвания и анализ на пазара за висше образование у нас, могат да се направят следните констатации:

- Процентът на завършилите висше образование в България приближава и има тенденция да достигне средното ниво на ЕС (фиг.2).

Фиг. 2. Завършили висше образование сред населението на 30-34 години

Делът на завършилите висше образование сред населението на възраст от 30 до 34 година през 2016 г. за България е 33.8% докато средната стойност за Европейския съюз е 39.1%. Отчитайки положителния темп на изменение през последните четири години, може да очакваме през 2020 г. завършилите висше образование за България от целевата група да достигнат и надхвърлят националната цел от 36%, доближавайки се до заложената средната стойност за ЕС от 40%.

- Увеличен е делът на студентите в дистанционна форма на обучение, както и нарастване броя на младите хора решили да се обучават в образователна и научна степен „доктор“. С 25.45% повече са докторантите през 2016/2017 в сравнение с 2012/2013 г., което говори за мотивация на завършващите висше образование да продължат научното си развитие и увеличаване на заетите в сферата на науката и научните изследвания.

- Наблюдава се постоянно намаление на броя на студентите в трите образователно-квалификационни степени (ОКС) „професионален бакалавър“, „бакалавър“ и „магистър“. Обучаемите са с 35 389 по малко през 2016/2017 учебна година в сравнение с 2012/2013 г. или с 14.55%.

Основните причини за спада на броя на студентите са:

- демографската криза - броят на младежите на възраст 20-24 г. от 457 433 през 2012 г. достига до 350 006 души за 2016 г. (23.48%) и е с 24 993 по-малко от предходната година;

- преждевременно напускащите училище - 13.4% през 2016 г. за България спрямо 11% за Европейския съюз;

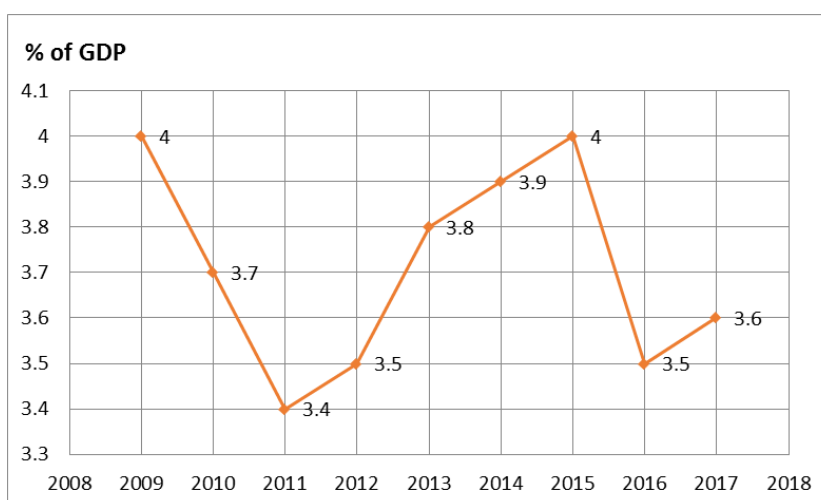
- отворените врати след 1989 г. и равните права и възможности за образование в Европейския съюз.

- Въпреки намаляващия брой студенти и преподаватели в България институциите за висше образование остават приблизително неизменни по брой и структура. Отнесена към населението, по брой на висши училища България е в средното равнище на страните от ЕС.

- Структурата на студентския контингент по области на висшето образование е силно деформирана и тази неадекватност на потребностите се задълбочава. Три от

областите обхващат почти половината (49.04%) от обучаемите в ОКС „бакалавър“, като най-висок относителен дял заемат студентите от „Стопански науки и администрация” – 22.25%, следвани от областите „Технически науки и технически професии” – 15.14%, и „Науки за обществото и човешкото поведение“ – 11.64%. Най-малък е дялът на студентите, обучаващи се в областите „Природни науки” – 0.76%, и „Математика и статистика” – 0.28%.

- Съществува потребност от балансиране на субсидирания прием на студенти.
- Необходимо е да се балансира финансирането на различните професионални направления по начин, чрез който ще се подобри качество на обучение и реализация на студентите.
- България изостава по показатели като участие на възрастните в обучението през целия живот.
- Висок е процентът на лицата със завършено висше образование, които работят на позиции, за които не се изисква това равнище на квалификация.
- Разходите за образование отделяни от държавния бюджет последното десетилетие остават ниски, въпреки осъзната необходимост от повече средства. През 2016 г. публичните разходи са 3.5% от БВП, при 4.9% средно за ЕС.

Фиг. 3. Публични разходи за образование

2. Анализ по данни от Рейтинговата система на висшите училища в Р. България (РСВУРБ) за 2017 година

Подходяща основа за анализ и оценка на пазара за висше образование дава разработената под ръководството на МОН още през 2011 г. Рейтинговата система на висшите училища в Р. България (<http://rsvu.mon.bg>)¹. На основата на десетки показатели Рейтинговата система сравнява представянето на 51 висши училища в рамките на 52 професионални направления, измерва различни аспекти на учебния процес, научната дейност, учебната среда, предлаганите социално-битови и административни услуги, престижа на висшите училища и реализацията на завършилите на пазара на труда и регионалната значимост. Подредбата на университетите позволява да се оцени интересът към специалностите и обучението в университетите, да се получи информация за процеса и резултатите на обучение, да се

¹ Bulgarian University Ranking System (<http://rsvu.mon.bg>)

оцени качеството на образование във висшите училища като се отчитат положителните и негативните тенденции в тях.

Потребители на система са:

- кандидат студентите и техните родители – могат да направят информиран изборът на специалност и на висше училище, което е от значение за бъдещата им реализация на пазара на труда;
- работодателите – могат да вземат важни решения за очакванията и управлението на човешките ресурси в своята структура, както и да оказват влияние за подобряване на връзката образование-бизнес;
- самите висши училища и академичната общност – могат да се оценят в сравнителна перспектива по различни показатели и да се определят областите, в които да работят и постигнат допълнителен напредък;
- институциите разработващи политиките във висшето образование – получават комплексна оценка за качеството на образование във висшите училища.

Резултатите на класациите от 2017 г. потвърждават тенденциите във висшето образование.

Данните показват, че броят на студентите продължава да намалява. Въпреки спадът в броя на студентите по „Икономика“ и „Администрация и управление“ съответно с 10.48% и 15.76%, те остават направленията с най-много студенти. В същото време професионалните направления с най-добра реализация на пазара на труда са различни – „Военно дело“ - 98.85%, „Медицина“ – 95.56%, „Фармация“ – 95.02%, „Стоматология“ – 92.45%. Добрите възможности за реализация в България и чужбина, както и големия брой чуждестранни студенти са основна причина за значителния ръст на студенти обучаващи се в професионалните направления „Медицина“, „Здравни грижи“ и „Фармация“.

Делът на наетите висшисти, които през първите 5 години след завършването си работят на позиция, за която се изисква висше образование е нараснал до 48,56% от 46% през 2013 година. Въпреки това малко над половината от завършилите висше образование у нас през последните 5 години работят на позиция, изискваща по-ниска квалификация, което говори за трайно несъответствие между търсенето и предлагането на работна сила у нас.

Продължава тенденцията за нарастване на Средния осигурителен доход на завършилите, като достига до 1075.17 лева при нива от под 900 лева през 2013 година. Но трябва да отбележим, че продължава наличието на големи различия в доходите в зависимост от завършеното професионално направление. Най-високи средни доходи имат завършващите професионални направления: Информатика и компютърни науки – 1613.43 лв.; Математика - 1560.41 лв.; Военно дело – 1506.46 лв.; Проучване, добив и обработка на полезни изкопаеми -1493.54 лв.

Делът на завършилите, които не се осигуряват в страната, спада до 21,5% от 23.21% през миналата година и от 24.76% през 2015 година. Положителната тенденция е признак, че все по-голяма част от завършващите висше образование избират да останат да работят в България.

Според данните от Рейтинговата системата делът на регистрираните безработни сред завършилите български висши училища през последните 5 години спада до 2,91% от 3,38% през миналата година и от 4.15% през 2013 година. Под 1% безработица се наблюдава сред завършилите професионални направления „Военно дело“ – 0.19%, „Медицина“ – 0.30%, „Фармация“ – 0.48% и „Стоматология“ – 0.68%. През 2016 г. безработица от над 4% е отчетена в 10 професионалните направления, за разлика тази

година тези нива се запазват само в направленията „Религия и теология“ – 4.29%, „Социални дейности“ – 4.12% и „Материали и материалознание“ – 4.10%.

Подобряване на връзката между висшето образование и пазара на труда са основните тенденции които показва Рейтинговата система на висшите училища в България за 2017 г.

ДЕЙСТВИЯ И МЕРКИ НА ДЪРЖАВАТА

Държавата осъществява своите политики свързани с повишаване качеството във висшите училища и подобряване на образователната услуга, като предприема следните мерки:

1. *Увеличава държавната субсидия, на професионалните направления класирани на първите места в Рейтингова система на висшите училища в Р. България – от 2012 г. допълнително до 4% от държавната субсидия за издръжка получават професионални направления класирани на първите места в РСВУБ.*

2. *Определя част от държавната субсидия на висшите училища в зависимост от комплексната оценката на качество, получена от РСВУБ – до 2020 г. 60% от държавните средства за университетите ще се отпускат по оценка на качеството, през 2016 г. процентът е 30.*

3. *Определя приоритетни професионални направления и защитени специалности.*

В зависимост от професионалната реализацията на студентите и приложеното висше образование, както и в отговор на пренаситения пазар с кадри в едни професионални направления за сметка на други от които има обществена потребност е прието Постановление №64² на МС от 2016 г., с което 70% от професионалните направления, в които се води обучение в българските университети стават приоритетни направления и защитени специалности, които държавата ще финансира и стимулира по специален ред.

4. *Обвързва боят на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища с критериите и индикаторите от РСВУРБ, както и с приоритетите за обществено-икономическото развитие на държавата.*

Броят на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища е обвързан с критериите и индикаторите от Рейтинга на висшите училища на Р. България (РСВУРБ), както и с приоритетите за обществено-икономическото развитие на държавата. Максималният брой студенти и докторанти за съответното професионално направление се определя като произведение от броя им през последната учебна година по коефициент, определен по методиката в Наредба № 64³ на Министерски съвет от 2016 г.

5. *Намаляване на субсидираният от държавата прием.*

За периода от 2010 г. до 2015 г. броят на учениците, които завършват средно образование е с 25% по-малко, докато през същия период броят на приеманите студенти не се е променял. С цел постигане на балансираност между делът на финансираните от държавата първокурсници спрямо броя на абитуриентите завършващи средно образование, през учебна година 2016/2017г. общият брой субсидирани от държавата студенти в първи курс е с 8% по-малко. Целта е този процент да достигне нивото на приема от 2010 г. – 62%, докато за 2016г. той е 80% от завършващите ученици. Освободеният финансов ресурс от намаления прием на

² МОН, www.mon.bg

³ МОН, www.mon.bg

студентите ще се използва за повишаване качеството на образователната услуга, като се повиши субсидията за един студент в направленията, където тя е най-малка.

б. *Намаляване на приема на студенти в направления „Икономика“, „Администрация и управление“ и „Туризм“.*

По данни от рейтинговата система при тях реализацията на студентите е много ниска, като само 19-38% от завършилите работят на позиция, която изисква висше образование. В същото време по данни на НСИ пазарът на труда изпитва недостиг на квалифицирани специалисти с профил „Информационни и комуникационни технологии“, „Математика и „Педагогика“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Извършените нормативни промени и финансови механизми ще принудят висшите училища да търсят методи и средства за подобряване качеството на обучение и конкурентоспособността на образователната услуга.

Качеството на образователния процес зависи пряко от системата за контрол във висшето училище и пряко влияе върху основните критериални показатели, оценяващи висшите училище.

Подобряване качеството на предлаганите образователните услуги от висшите училища, по-висока обществена възвращаемост, по-голяма конкурентоспособност и по-високо практическо измерение на образованието е в основата на провежданата държавна политика.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1.] NATIONAL STATISTICAL INSTITUTE OF REPUBLIC OF BULGARIA, www.nsi.bg
- [2.] BULGARIAN UNIVERSITY RANKING SYSTEM, MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE, 2017, <http://rsvu.mon.bg>
- [3.] STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF BULGARIA FOR THE 2014 - 2020 PERIOD, <https://www.mon.bg/>
- [4.] EUROSTAT, <http://ec.europa.eu>
- [5.] Gergova N., The Mechanisms of Higher Education Public Regulation in Bulgaria, Scientific Conference “MANAGEMENT 2018“ in Belgrade, 2018г.
- [6.] Todorova D., Gergova N., EDUCATION MARKET CHALLENGES IN BULGARIA, , 22. Medzinárodná vedecká konferencia Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí”, Zilina, ISBN 978-80-554-1213-9, 2017г.
- [7.] Varadinova J., "A METHODOLOGY FOR CONDUCTING SURVEYS IN UNIVERSITIES AS REGARDS THE QUALITY OF LEARNING", XIII International Scientific Conference "Management and Engineering"15", 2015. ISSN 1310-3946, ISSN 1314-6327, TU-Sofia, 2015г.
- [8.] Колев П., Тодорова Д., Висше транспортно училище „Тодор Каблешков” - модерно образование и професионализъм, Научно методическо списание "Професионално образование", изд. "Аз Буки", МОН, София, кн. 5, 2012, ISSN 1314-555X, стр. 404-412,
- [9.] Kolev P., Todorova D., Modeling and control of traffic flows through intelligent transport processes, Научно-практический журнал “Экономика и управление: проблемы и решения”, стр. 109-115, 2017, ISSN 2308-927X

ANALYSIS OF THE EDUCATION MARKET STATUS QUO AND MEASURES FOR INCREASING THE QUALITY OF THE EDUCATION PROCESS

Nina Gergova
ninagergova@vtu.bg

*Todor Kableskov University of Transport
Sofia, 158 Geo Milev str.
BULGARIA*

Key words: *higher education, education market, education process, quality, universities.*

Abstract: *Bulgarian higher education faces many challenges, related to the creation of European and global education market where the education process is becoming accessible to the masses.*

The European and Bulgarian policy in the field of higher education is oriented to: higher quality and effectiveness of education; implementation of the lifelong learning approach; encouraging the innovations in the field of education.

In the current paper, a characteristic of the education market status quo in Bulgaria is presented. The analysis is made in the condition of fierce competition, higher customer's needs; demographic crisis, earlier school leaving, insufficient funding and misshapen structure of the education process. The system of the higher education in Bulgaria in various indicators for the period 2012-2017 is examined.

The mechanisms for state regulation, by which the funding of higher schools in the last years is determined, are also presented in the paper. The status quo of the system is assessed in the help of various indicators; the negative trends are also taken into account, as well as the possibilities for increasing the quality of the education of students and the perspectives for the development of the higher schools. The main accent is put over the financial mechanisms for state policy related to the quality of education at the higher schools in Bulgaria.